

بازداشت موقت

از نگاه فقه و حقوق

اسماعیل آقابابائی بنی

به سفارش:

دفتر پژوهش‌های اسلامی

سازمان زندانها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور

آقابابائی، اسماعیل

بازداشت موقت از نگاه فقه و حقوق / اسماعیل آقابابائی بنی، تهیه دفتر پژوهش‌های
اسلامی سازمان زندانها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور، قم: و ثوق، ۱۳۸۳.

۱۷۶ ص.

ISBN : 964-7250-60-6

۷۰۰۰ ریال

کتابنامه به صورت زیرنویس.

۱. آئین دادرسی جزایی -- ایران. ۲. زندان -- قوانین و مقررات -- ایران. ۳. زندان (فقه)

الف. دفتر پژوهش‌های اسلامی سازمان زندانها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور. ب. عنوان.

ق ۷ ب ۲ / ۴۶۱۰ / KMH

۱۳۸۳

▼ بازداشت موقت از نگاه فقه و حقوق

- ▷ تهیه: دفتر پژوهش‌های اسلامی
- ▷ سازمان زندانها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور
- ▷ مؤلف: اسماعیل آقابابائی بنی
- ▷ حروفچینی و صفحه‌آرایی: مرتضی‌فرهانی
- ▷ نمونه خوانی: سیدرضا هدایتی
- ▷ ناشر: انتشارات و ثوق
- ▷ نوبت چاپ: اول، پاییز ۱۳۸۳
- ▷ شمارگان: ۲۰۰۰
- ▷ قیمت: ۷۰۰۰ تومان

شابک: ۹۶۴-۷۲۵۰-۶۰-۶-۶

فهرست مطالب

۹	پیش‌درآمد
۱۲	مقدمه
بخش اول: مفاهیم، پیشینه و مقررات	
۱۷	فصل اول: تعریف و سابقه تاریخی
۱۷	الف) تعریف بازداشت موقت
۲۶	ب) سابقه تاریخی
۳۳	فصل دوم: بازداشت موقت در حقوق موضوعه
۳۳	الف) قوانین ایران
۳۳	۱. قوانین قبل از انقلاب اسلامی
۴۴	۲. بعد از انقلاب اسلامی
۵۷	۳. مقررات و تشریفات اجرایی
۶۰	معایب قانون جدید
۶۳	ب) قوانین دیگر کشورها
۶۴	۱. فرانسه
۶۸	۲. الجزایر
۶۹	۳. کویت
۷۱	۴. لبنان
۷۲	۵. سوریه
۷۴	۶. مصر

۷۷	فصل سوم: دکترین و بازداشت موقت
۷۸	الف) محاسن بازداشت موقت
۸۰	ب) معایب بازداشت موقت
بخش دوم: مستندات فقهی بازداشت موقت و شیوه‌های تحدید آن	
۸۹	فصل اول: ادله و اقوال فقها در مورد بازداشت موقت
۸۹	الف) مستندات فقهی
۸۹	۱. کتاب و سنت
۹۴	۲. دلیل عقلی
۹۵	ب) اقوال فقها
۱۰۲	فصل دوم: راه کارهای قانون‌مندسازی بازداشت موقت
۱۰۳	الف) احصای موارد
۱۰۳	۱. موارد اختیاری
۱۰۹	۲. موارد اجباری
۱۱۳	ب) توجه به ضوابط و ملاک‌ها
۱۱۷	فصل سوم: قرارهای مقدم بر قرار بازداشت موقت
۱۱۸	الف) قرارهای پیش‌بینی شده در قوانین ایران
۱۱۹	۱. التزام به حضور یا قول شرف
۱۲۰	۲. التزام به حضور یا تعیین وجه التزام
۱۲۰	۳. اخذ کفیل با وجه الكفاله
۱۲۱	۴. اخذ وثیقه، اعم از وجه نقد یا ضمانت نامه بانکی یا مال منقول یا غیرمنقول
۱۲۳	۵. قرار عدم خروج از کشور

۱۲۳	ب) قرارهای پیش بینی شده در قوانین کشورهای دیگر
۱۲۶	۱. التزام به حضور
۱۲۷	۲. ضمانت صوری
۱۲۷	۳. معرفی مستمر
۱۲۸	۴. معرفی مستمر ضمن سپردن کارت شناسایی
۱۲۸	۵. عدم ملاقات با برخی اشخاص یا رفتن به برخی اماکن
۱۲۹	۶. ضبط گواهی نامه رانندگی، گذرنامه و پروانه کار
۱۳۰	۷. تحت کنترل شهروندان قرار دادن
۱۳۰	۸. توقیف وسیله
۱۳۱	۹. قرار وثیقه
۱۳۴	ج) قرارهای جایگزین بازداشت در رابطه با اطفال بزهکار

بخش سوم: حقوق متهم و بازداشت موقت

۱۳۹	فصل اول: حقوق متهم در زمان اقدام به دستگیری
۱۴۰	الف) حق سکوت
۱۴۱	ب) تفهیم اتهام
۱۴۱	ج) حفظ حریم خصوصی
۱۴۲	د) تصمیم گیری افراد صالح برای بازداشت
۱۴۳	فصل دوم: حقوق متهم پس از بازداشت
۱۴۳	الف) حقوق متهم قبل از محاکمه
۱۴۳	۱. نگه داری در مکان مخصوص
۱۴۶	۲. برخورداری از حقوق اولیه

۱۴۸	۳. حق برخورداری از وکیل
۱۴۸	۴. حق دفاع
۱۴۹	۵. مجرم ندانستن بازداشتی
۱۴۹	۶. تبرئه متهم با گذشت شاکی
۱۵۰	۷. منع شکنجه و رفتارهای موهن
۱۵۴	ب) حقوق متهم در صورت تبرئه
۱۵۴	۱. جبران خسارت مادی
۱۵۹	۲. جبران خسارات معنوی
۱۶۳	۳. جبران خسارت جسمانی
۱۶۵	خلاصه و نتایج تحقیق
۱۶۸	کتابنامه

پیش درآمد

یکی از نهادهای پر اهمیت و ضروری در آیین دادرسی کیفری، نهاد بازداشت موقت است که به دو جهت دقت و توجه ویژه‌ای را می‌طلبد؛ نخست این که بازداشت متهم با حقوق و آزادی‌های فردی، به ویژه اصل برائت، در تعارض است، چنانکه فردی را که مجرمیت او هنوز ثابت نیست به دلیل پیش‌بینی نشدن قرارهای متناسب و پیش‌گیری‌کننده کارآمد، وی را به زندان می‌کشاند و زندان در هر صورت نوعی مجازات است و مجازات برای مجرم است نه متهم و چه فراوان یافت می‌شود که متهمی پس از مدت‌ها بازداشت تبرئه می‌شود و جبران واقعی خسارت آن به هیچ وجه امکان‌پذیر نمی‌باشد؛ و چه بسا بازداشت موقت حق دفاع متهم را تحت تأثیر قرار می‌دهد. دوم این که به‌رغم تمامی این ایرادها، بازداشت موقت در مواردی راه انحصاری جلوگیری از فرار متهم یا امحای آثار جرم یا تبانی او با شرکا و معاونین جرم یا تهدید شهود جرم است؛ از این رو، بسیاری بر این باورند که بازداشت موقت تنها راه تأمین حقوق و نظم جامعه است. بر این اساس بین حقوق فردی متهم از یک سو و حقوق و نظم اجتماع از دیگر سو تعارض به وجود می‌آید؛ حقوق متهم مقتضی آزادی اوست، در حالی که حقوق و نظم اجتماعی، بازداشت او

را می‌طلبند. بدین جهت، قانون‌گذار باید در مواجهه با این نهاد حقوقی دقت و بی‌دقتی داشته باشد و همواره به آن به عنوان یک امر استثنایی نظر کند.

در حقوق کیفری اسلام، به لحاظ پذیرش اصل برائت و اندک بودن موارد مجازات زندان، بازداشت موقت امری استثنایی تلقی می‌گردد. از این رو، در سیاست توسعه قضایی حضرت آیه‌الله هاشمی شاهرودی «زید عزه الشریف» ریاست محترم قوه قضائیه، نه تنها بازداشت موقت به عنوان پیشگیری از جرم‌پیشگیری می‌شود؛ بلکه ایشان با بهره‌گیری از ساز و کارهای علمی و اجرایی، در صدد محدود کردن بازداشت موقت هستند، زیرا بازداشت موقت به‌رغم ضروری بودن آن در پاره‌ای از موارد، پیامدهای منفی، آثار زیان‌بار و جبران‌ناپذیر روحی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی را در پی خواهد داشت و گاه موجب از بین رفتن کرامت انسانی و حیثیت افراد - که در اسلام به حفظ آن سفارش فراوان شده است - می‌شود.

با این که تبیین دقیق و علمی این نهاد حقوقی از اهمیت فراوانی برخوردار است، اما تاکنون از لحاظ حقوقی و فقهی، خوب منقح نگشته است.

توجه به آموزه‌های متعالی اسلام از یک سو و تلاش نظام قضایی برای محدودسازی موارد بازداشت موقت از دیگر سو، این ضرورت را ایجاد نمود که بازداشت موقت بار دیگر از بُعد حقوقی و فقهی بررسی و برخی از زوایای آن روشن گردد. از این رو، دفتر پژوهش‌های اسلامی سازمان زندان‌ها، تحقیق حاضر را وجه همت خود قرار داد و پژوهش‌گر ارجمند جناب آقای اسماعیل آقابابائی سختی این کار را بر خود پذیرا گردید و با تلاش قابل تقدیر، آن را که در نوع خود

کاری کم سابقه است به نتیجه رسانید، تا آگاهی های لازم و ضروری درباره بازداشت موقت را برای عموم خوانندگان، خصوصاً پژوهشگران و دانش جویان رشته حقوق، فراهم رساند. در پایان، بر خود لازم می دانم از تلاش فراوان ایشان و ارزیابان محترم آقایان: حجج اسلام و المسلمین دکتر توجهی و غلامرضا پیوندی و از حجة الاسلام و المسلمین آقای علی محمدی، مدیر پژوهشی این دفتر، که با مطالعه و نقد طرح اولیه و تحقیق نهایی، بر غنای علمی آن افزودند، تقدیر و تشکر نمایم.

امید آن می رود نگارش این کتاب زمینه پژوهش های گسترده تری گردد و بر بالندگی، پویایی و تعمیق هر چه بیش تر فقه و حقوق اسلامی بیفزاید و مقبول حضرت بقیه الله الاعظم - ارواحنا له الفداء - قرار گیرد.

سید محمدرضا حسینی

مسئول دفتر پژوهش های اسلامی

سازمان زندان ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور

مقدمه

عواملی همچون جلوگیری از فرار متهمان و از بین رفتن آثار جرم موجب شده است قانون گذاران از اهرم بازداشت متهم بهره جویند. از آن جا که چنین بازداشتی مخالف اصل برائت است، موارد آن در کشورهای متفاوت، محدود و به شرایط خاصی مقید شده است و برای کاستن از تبعات منفی آن، تحقیقات و مطالعات در زمینه محدود سازی موارد بازداشت هم چنان ادامه دارد.

در قوانین ایران نیز قرار بازداشت موقت اجباری و اختیاری از سوی قانون گذار پیش بینی شده که از زمان تدوین قوانین اولیه تا امروز، محل بحث و گفت و گو بین حقوق دانان و صاحب نظران بوده است. پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران، انطباق قرار بازداشت موقت با مبانی شرعی مدنظر قرار گرفته و نوشته هایی هم در این خصوص به نگارش درآمده است. با این حال، به دلیل جامع نبودن این نوشته ها یا بررسی آن از دیدگاه فقه اهل سنت، بازبینی مسئله بازداشت موقت و مبانی فقهی آن هم چنان ضرورت دارد. علاوه بر آن، پرداختن علمی به این مسئله از دغدغه های دست اندرکاران مسؤلان قضایی است.^۱

۱. برای نمونه ر.ک: سخنان ریاست محترم قوه قضائیه در روزنامه های کثیرالانتشار ۱۳۸۱/۲/۱۹ در مورد بازداشت موقت.

از آن جا که بازداشت موقت در موقعیت فعلی کشور، به ویژه با توجه به آمارهای موجود، دچار مشکلات فراوانی است و علاوه بر از بین رفتن حقوق برخی شهروندان، موجب تحمیل هزینه‌های ناخواسته بر جامعه گردیده، تحقیق حاضر با اهداف زیر به نگارش درآمده است:

۱. بیان معضلات حقوقی و قانونی موجود در مسئله بازداشت موقت و ارائه راه کارهایی برای قانون‌مند کردن و کاهش موارد آن.
۲. ارائه‌جانشین مناسب برای بازداشت موقت.
۳. تبیین حقوق متهم بازداشت شده.
۴. بیان مستندهای شرعی و موارد فقهی بازداشت موقت.

در راستای اهداف یاد شده، پرسش‌های اصلی این تحقیق به قرار زیر است:

۱. بازداشت موقت چه جایگاهی در فقه دارد؟
۲. چگونه می‌توان موارد صدور قرار بازداشت موقت را محدود کرد؟
۳. متهم بازداشت شده نسبت به زندانیان دیگر از چه حقوقی برخوردار است؟ در پی پاسخ‌گویی به سؤالات یاد شده، سعی می‌کنیم پاسخ‌های مناسبی نیز برای سؤالات فرعی ذیل ارائه دهیم:

۱. بازداشت موقت به چه جرایمی باید محدود گردد؟
۲. چه کسانی حق بازداشت دارند؟
۳. برای جبران خسارت از متهم بازداشت شده در کشورهای مختلف، چه راه‌کارهایی اندیشیده شده است؟
۴. بازداشت موقت چه مزایا و معایبی دارد؟
۵. علل مخالفت با نهاد بازداشت موقت چیست؟

فرضیه‌های این تحقیق نیز به شرح زیر است:

۱. برخی آیات و روایات بر جواز بازداشت موقت (بازداشت متهم قبل از اثبات اتهام) دلالت دارند.

۲. پیش‌بینی جای‌گزین‌های مناسب برای بازداشت موقت و منوط ساختن صدور قرار به تصمیم پیش از یک نفر، می‌تواند موارد صدور قرار بازداشت موقت را محدود سازد.

۳. از آن‌جا که اهداف بازداشت موقت با سلب آزادی تحقق می‌یابد، اعمال محدودیت‌های دیگر زندانیان بر متهم بازداشت شده، روا نیست.

پراکندگی موارد بازداشت در قوانین مختلف، تغییرات قوانین و نامعلوم بودن وضعیت برخی مقررات به لحاظ منسوخ بودن یا معتبر بودن، امکان تفاسیر مختلف از قوانین، ورود برخی عبارات‌های کتب فقهی در قالب مواد قانونی به عرصه حقوق، نگرش‌های متفاوت نسبت به مسئله بازداشت موقت، در دسترس نبودن آمار دقیق از وضعیت فعلی و مسائلی از این قبیل، طبعاً موجب محدودیت‌ها و مشکلاتی در انجام تحقیق است که گاه ضمن صرف وقت فراوان، نتیجه رضایت بخشی هم به دست نمی‌آید.

در همین جا بر خود لازم می‌دانم از ارزیابان محترم، ویراستاران گرامی آقایان و سرورانی که در دفتر پژوهش‌های اسلامی سازمان زندان‌ها، زمینه تدوین و نشر این اثر ناچیز را فراهم آوردند، به ویژه از حضرت حجة الاسلام والمسلمین سید محمد رضا حسینی، مسؤول دفتر پژوهش‌های اسلامی کمال قدردانی و تشکر را به عمل آورم.